

HRVATSKA BAŠTINA

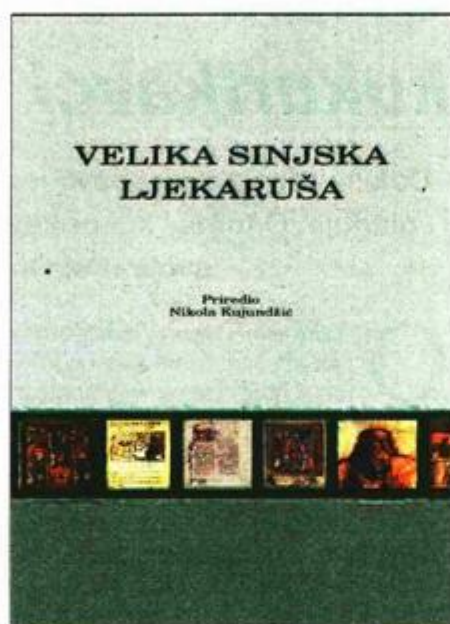
Od recepata i jezika do običaja i vjerovanja

Velika sinjska ljekaruša
 Farmaceutsko-biokemijski fakultet
 Sveučilišta u Zagrebu
 Hrvatska akademija znanosti i
 umjetnosti/Razred za medicinske
 znanosti – Odsjek za povijest
 medicinskih znanosti Zavoda za
 povijest i filozofiju znanosti
 Matica hrvatska
 Zagreb, 2014.

Krajem prošle godine objavljena je *Velika sinjska ljekaruša* koju je priredio dr. sc. Nikola Kujundžić. Sastoji se od poglavlja: Uvod, O rukopisu *Velika sinjska ljekaruša*, O autoru transkripta *Velike sinjske ljekaruše*, fra Stanku Petrovu; Neke jezične osobitosti *Velike sinjske ljekaruše*, *Materia medica*; Ljekovito bilje i biljne droge, Sastojci životinjskog podrijetla u *Velikoj sinjskoj ljekaruši*, Sastojci mineralnog podrijetla, Pomoćne tvari, Izvori recepata u *Velikoj sinjskoj ljekaruši*, Mjere korištene u *ljekaruši*, Rječnik manje poznatih pojmova i arhaizama u *Velikoj sinjskoj ljekaruši*, Bolesti (simptomi i tegobe), Korespondencija između Stanka Petrova i Antuna Vrgoča vezana uz *Veliku sinjsku ljekarušu*, Literatura, *Velika sinjska ljekaruša* – transkript, Faksimil.

Knjiga je to koja sadrži dragocjenu građu za proučavanje hrvatskog jezika, običaja, vjerovanja, raznovrsnih narodnih predaja te povijesti medicine i farmacije. Kako bismo vas pobliže upoznali s njezinim sadržajem i značenjem, donosimo dio uvodnog priređivačeva teksta te recenziju knjige u rukopisu akademkinje Anice Nazor

Velika sinjska ljekaruša, kako je ovaj rukopis nazvao autor transliteracije s bosančice na latinicu, fra Stanko Petrov, nastala je vjerojatno sredinom 18. stoljeća. Autor teksta nije

poznat, ali prema rukopisu može se zaključiti da je riječ o jednom autoru. *Ljekaruša* predstavlja kompilaciju iz vrlo širokog spektra različitih izvora, od biblijskih, antičkih do srednjovjekovnih, i pučkih. Napisana je lijepim rukopisom, poljičkom bosančicom. Neki su izvori navedeni ali često u vrlo iskrivljenom obliku tako da je teško odgonetnuti o kome je riječ. Na jednom papiru koji se nalazi uz transkript *ljekaruše* napisano je rukopisom koji nije fra Stanka Petrova nego možda nekog arhivara:

Velika sinjska ljekaruša / iz sela Budimir / kod Trilja/pronađena 1920/21 g /pisana poljičkom bosančicom / vjerovatno prepis iz starijeg originala/ oko god 1750 / sa cca 406 čitljivih stranica

Prema drugim izvorima, fra Stanko Petrovu donio ju je 1921., iz sela Biorine, njegov učenik a kasnije svećenik Jure Mladina, iz sela Budimiri kod Sinja. Uvezana je u korice od janjeće kože (4,26). Original, nažalost, više ne postoji u arhivu Franjevačkog samostana gdje je bio pohranjen pod oznakom Rk XLIX.2. Ovaj rad izrađen je na temelju transliteracije fra Stanka Petrova, koja se nalazi u arhivu Franjevačkog samostana u Sinju i kopije originala *ljekaruše*, koji se nalazi u Zavodu za povijest i filozofiju znanosti HAZU. *Ljekaruša* je s razlogom nazvana *Velika* jer je uistinu velika – sadrži oko 1700 recepata. (...)

Za razliku od mnogih drugih, kod ove *ljekaruše* nalazimo određeni stupanj sistematizacije koja podsjeća na suvremene podjele lijekova. Podijeljena je, iako nedosljedno, na 30 poglavlja (poglave), od kojih svako sadrži recepte za pojedinu skupinu bolesti (simptoma, tegoba). Mnogi recepti su izvan tih poglavlja ili u njih ne spadaju. (...)

Velika sinjska ljekaruša napisana je na danas već mrtvom pismu, poljičkoj bosančici, inačici hrvatske ćirilice, koja je poznata pod nazivom bosančica ili bosanica. Oblikovanje

ovog pisma počinje već u ranom srednjem vijeku i nalazi se na bosanskim pisanim i kamenim spomenicima od 12. do 15. stoljeća. Bosančicom su se uglavnom služili svećenici glagoljaši, franjevci i rjeđe svjetovnjaci koji su pismenost naučili od svojih župnika u Dalmaciji, Bosni ali i hrvatski muslimanski časnici – begovi, age i paše – na području bosanskog pašaluka kada su pisali hrvatskim jezikom. Temeljitu analizu ovog pisma u srednjoj Dalmaciji, što uključuje i područje gdje je nastala *Velika sinjska ljekaruša*, dala je Benedikta Zelić-Bučan (...). Jezik kojim je *ljekaruša* napisana je relativno mlad, kakvim još i danas govori starije ruralno pučanstvo *Sinjske krajine*. Narječje je štokavsko, izraslo iz staroga čakavskog supstrata. Izgovor je dosljedno ikavski: *misec, bilo, mliko, misto, liči, izmišaj, cviče, slip, vitar, medvid, tri-pavice, odića, svića*. Poznati čakavski ekavizam: koren – nalazi se i u ovom rukopisu. Pravopis je u osnovi fonetski (...)

Jedno od najintragantnijih pitanja koja se nameću pri obradbi *ljekaruša* svakako je pitanje izvora pojedinih recepata. Autori su do recepata dolazili na različite načine. Najčešće je riječ o prepisivanju iz drugih *ljekaruša* i različitih knjiga

sličnog sadržaja kao što su farmakopeje i njihove preteče – knjige lijekova koje su dolazile pod imenima *Antidotarium, Dispensatorium, Luminare, Ricettario, Codex, Compendium* i dr. Dio recepta potječe i iz pučke medicine krajeva u kojima su *ljekaruše* pisane i korištene. Recepti u ovoj *ljekaruši* imaju porijeklo u neobično velikom broju izvora. Za dio recepata autor izvore navodi. Neka od spomenutih imena su dobro poznata u povijesti medicine, dok je za neka teško odgonetnuti o komu je riječ, zbog nepotpunog, nepotrebnog ili pogrešnog prevođenja ili prijepisa imena. Tako je, primjerice, glasoviti srednjovjekovni liječnik iz Katalonije, Arnaldo iz Villanove (*Arnaldus de Villanova*) u *ljekaruši* postao Rinaldo s Novog Sela (recept 912). U popisu koji slijedi abecednim redom navedeni su izvori recepata koji su u *ljekaruši* spomenuti. Kod nekih imena, za koja je s manjom ili većom sigurnošću moguće utvrditi o komu je riječ, dali smo i kratka objašnjenja. Uspoređivanjem sadržaja pojedinih recepata s izvornicima bilo bi moguće to napraviti i za dio preostalih, što bi iziskivalo još puno truda i vremena. (...) najviše se spominje Plinije (u 35 recepata), zatim Dioskurid (25 recepata) i Platon (17 recepata). (ulomak iz priređivačeva teksta)

Od poljičice do latinice

Rukopis *Velika sinjska ljekaruša* potječe vjerojatno iz sredine 18. stoljeća od nepoznata autora. Ispisan je urednom poljičkom ćirilicom (poljičicom). Original se čuvao u arhivu Franjevačkoga samostana u Sinju pod oznakom Rk. XLIX, ali ga ondje više nema. Srećom očuvane su kopije izvornika i one su pohranjene u Odsjeku za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti HAZU. Očuvao se i transliterirani tekst u latinicu, koji je priredio fratar Stanko Petrov (1887.-1963.), doktor klasične filologije. Čuva se u Franjevačkom samostanu u Sinju pod naslovom *Velika sinjska ljekaruša*. Sadrži oko 1700 recepata.

Zato je rukopis priređivača knjige prof. dr. sc. Nikole Kujundžića sastavljen od triju dijelova: njegove obradbe *ljekaruše*, transliteriranoga teksta *ljekaruše* Stanka Petrova i faksimila *ljekaruše*.

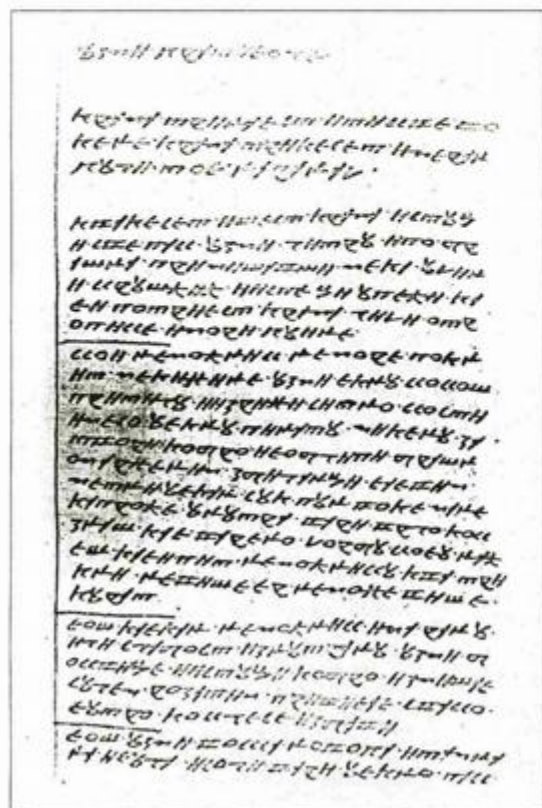
Priređivač je temeljito proučio sadržaj *Velike sinjske ljekaruše*, istražio činjenice o njezinoj sudbini i obradio ih na stotinjak stranica.

Opisao je rukopis, pokazao je jezične osobine, teksta, izradio je rječnik manje poznatih pojmova, oblika i arhaizama. Izdvojio je ljekovito bilje i biljne droge, sastojke životinjskoga podrijetla, sastojke mineralnoga podrijetla, smole i slične tvari u receptima, pomoćne tvari, mjere korištene u *ljekaruši*. U osamnaest poglavlja popisao je bolesti spomenute u *ljekaruši* i poredao ih prema Desetoj međunarodnoj klasifikaciji bolesti i srodnih znanstvenih stanja (MKB – 10) s odgovarajućim tumačenjima. Istražio je biografske podatke o Stanku Petrovu, napose korespondenciju između Stanka Petrova i sveuč. prof. Antuna Vrgoča, koji je namjeravao objaviti *Veliku sinjsku ljekarušu*, ali nije dospio.

U zaključku čestitam prof. dr. sc. Nikoli Kujundžiću što je uspio izvrsno za tisak prirediti *Veliku sinjsku ljekarušu*, veliku po tome što sadrži obilje recepata (oko 1700). U receptima je pak očuvano staro hrvatsko (pučko) nazivlje bolesti i biljaka, od kojih je mnogo već zaboravljeno ili se samo dijelom očuvalo. Biljke i njihovi sastojci u *ljekarušama* danas su predmet zanimanja i proučavanja biomedicinskih znanosti, što pokazuje pozamašan broj radova objavljenih u znanstvenim časopisima. Zanimanje za tradicionalnim načinima liječenja te prevencije bolesti i nadalje traju unatoč brzom napretku medicine i farmacije. Nerijetko ljekoviti pripravci zapisani u starim *ljekarušama* i danas imaju praktičnu primjenu.

K tome *sinjska* je *ljekaruša* dokument, koji svjedoči o praktičnoj uporabi staroga hrvatskoga pisma *bosančice* još polovinom 18. stoljeća. U nekoć Poljičkoj knežiji (područje između Splita i Omiša), iz koje možda potječe *sinjska ljekaruša*, to je pismo možda dobilo ime *poljičica*.

Akademkinja Anica NAZOR

Faksimil